

מאמץ הסיוע האזרחי – מאמץ לחימה

יגאל אייל

”ווקופ הזהיר בפני גישה הגורסת כי כדי להפסיק את המרד
’בהצלחה מוחלטת’ יש לנקוט בשיטות חמורות וקיצוניות
שיחריבו את הארץ ויהפכו אותה למדבר – ולקרוא לזה
אחר-כך בשם שלום”¹.

כללי

ב־20 בדצמבר 2008 נורו על ישראל 15 רקטות ו־25 פצצות מרגמה. מתחילת
נובמבר עד 27 בדצמבר 2008, מועד היציאה למבצע ”עופרת יצוקה”, נורו על
ישראל 365 רקטות ו־177 פגזי מרגמה. הפגיעה והאיום על שגרת החיים האזרחיים
ביישובים העוטפים את רצועת עזה ובאלה הנמצאים בטווח הירי של הרקטות
הביאו את ממשלת ישראל ואת צה”ל להחלטה לצאת למבצע ”עופרת יצוקה” כדי
לפגוע בשלטון חמאס, האחראי למדיניות האלימה נגד ישראל, לפגוע בתשתיות
שלטוני, לפגוע בכוחותיו, ולפגוע ביכולת ייצור הטילים ואמצעי לחימה נוספים
שטווח פגיעתם הציב איום וסיכון ברמה האסטרטגית. השגה של כל אחד מהיעדים
האלה הייתה אמורה ליצור בסיום המבצע מציאות ביטחונית משופרת.
מאז העימות האחרון עם צבא סדיר (מלחמת לבנון הראשונה) נמצאת
ישראל בלחימה עם ארגונים צבאיים למחצה בשדה הקרב של העימות המוגבל.
מטרתה של הלחימה בעימות המוגבל לצמצם, לסכל, לדכא או לחסל את האיום
המוחשי על מדינת ישראל. האויב המוגדר בידי הממשלה ומערכת הביטחון הוא
ארגוני הטרור. זו בפירוש איננה לחימה אל מול האוכלוסייה האזרחית – היא
איננה האויב, אף שפרדוקס הוא כי האוכלוסייה האזרחית היא המעיין שארגוני
הגרילה והטרור שואבים ממנו את כוחם, ו”בשמה” של האוכלוסייה הם פועלים
כדי להצדיק מוסרית ופוליטית את מעשיהם. לעתים תמיכה זו נעשית מאמונה
ולעתים בכפייה.² ההיסטוריה מוכיחה כי בלחימה מעין זו, לטרור ולגרילה ובוודאי
להתקוממות העממית אין חיות ללא תמיכתה של אותה אוכלוסייה.³

יגאל אייל הוא חוקר ומתרגם. לשעבר ראש מחלקת היסטוריה בצה”ל

שדה הקרב האזרחי של העימות המוגבל מציב דילמות מוסריות, ערכיות וחוקיות רבות לצבא שבו, "מותר הרוח באדם (מאחר) ולנו דרוש היתרון הרוחני יותר מאשר לכל צבא אחר בעולם. כי אנו מעטים"⁴.

הסיוע ההומניטרי הוא גורם חשוב אחד בתוך מכלול גדול של נושאים שעשוי להפחית את מעורבותה של אותה אוכלוסייה בעתיד, או לפחות לנטוע בה סימני שאלה בנוגע לדרך הנבחרת למאבק (אלימות כדרך להשגת הישגים מדיניים או אחרים), ולהבין שהם הקרבן הטרגי המידי, הנושא על לא עוול בכפו את תוצאות ההחלטות של מנהיגיו.

במדינה דמוקרטית הצבא אינו קובע את הפתרון הרצוי, אך כמו שהלחימה היא מענה של המדינה בידי בא כוח (הצבא), מובן וברור כי הטיפול באוכלוסייה האזרחית הנמצאת בתוך שדה הקרב המיוחד הזה הוא באחריותו הישירה של הכוח הצבאי הנלחם באותו שדה קרב.

נקודה חשובה נוספת היא הלגיטימיות. מאמץ צבאי-מדיני גדול מושקע כדי להסביר את הזכות, את הצדק ואת החובה לצאת למלחמה כדי להגן על תושבי מדינת ישראל ולהסיר מעל כתפיהם הדואבות והמדממות את שעריה הכבדים מנשוא של עזה או לבנון או כל מקום אחר המאיים על קיומה ומסכן את אזרחיה. המאמץ הזה מושקע בדרך כלל בשלוש אוכלוסיות: שלנו, של האויב, ושל העולם (גם הוא מתחלק לכמה מדינות, על פי רמת חשיבותן).⁵

הניסיון ההיסטורי מוכיח כי גם מלחמה צודקת נשחקת, ובעיקר בשל הקרבנות האזרחיים הנמצאים באותו שדה קרב.⁶ מכאן שיש צורך חיוני להציג בפני "השחקנים" המעורבים את שני צדדיו של המאבק: המקל, והגזר: בבחינת אנחנו יודעים ומחויבים להילחם על הצדק והזכות שלנו, אך נשארנו בני אדם מוסריים.⁷

שדה הקרב האזרחי

שדה הקרב האזרחי הוא שטח הלחימה המודרני, שקווי הגנה הידועים בו ממלחמות העבר (נגד צבאות) אינם עוד תעלות, חפירות, גדרות, שדות מוקשים ויעדים מבוצרים, אלא בתיהם, חצרותיהם, בתי תפילתם ומקום לימודיהם, משחקהם ועבודתם של האזרחים.⁸ לחימה המתבצעת בתוך שדה קרב אזרחי היא מסוכנת ובעייתית מכל שדה קרב אחר, ולו רק משום שנמצאים בו אזרחים תמימים ובאופי הלחימה הזה ביתו של האזרח הוא המוצב, העמדה, המסתור והמחסה שהמתקוממים נלחמים ממנו. שדה קרב כזה מעמיד דילמות מבצעיות, ערכיות, מוסריות וחוקיות רבות מאוד, ומדינת חוק ומוסר מקבלת עליה כחלק מהלחימה את המגבלות המדיניות המשפטיות וההומניטריות, וממשיכה במאבק, למרות המגבלות המקשות על לחימה אפקטיבית, והיא עושה זאת תוך כדי כיבוד אותם עקרונות.⁹

ההשלכה הברורה והמידית לכך: האזרחים הנמצאים באותו שדה קרב נהיים תלויים ברצונו הטוב (או הרע) של הכובש. כל שטח אזרחי שנכבש וטוהר מאויב, נותק למעשה ממקורות מחייתו, מכאן מוטלת החובה המוסרית (והחוקית) לספק את צרכיה שנפגעו בסערת המלחמה.¹⁰

כאמור, לסיוע ההומניטרי יש תפקידים נוספים, והם לנסות ולהקחות – ולו מעט – את השנאה הטבועה באזרחים, שהם כאמור אבן הראשה של המאבק, ולהמשיך ולהוכיח לעצמנו, לאויב ולעולם כי ישראל היא מדינת חוק, וחייליה פועלים על פי העקרונות המקובלים של המוסר והמשפט הבינלאומי על הגמישות הטמונה בהם.¹¹

מכאן, הסיוע ההומניטרי הוא חלק לא נפרד מהלחימה ומהמלחמה.¹²

מאמצי הסיוע ההומניטרי

מאמצים שונים נדרשים כדי לקיים את מאמץ ה"לחימה ההומניטרי" בעילות:

הפיקוד

בשל רגישותו וערכיו המוספיים של הסיוע ההומניטרי עליו להיות חלק ממאמץ הלחימה, ולהיות כפוף לעקרונותיה. מכאן יש להפקיד אותו בידי כוח לחימה צבאי אורגני (לדוגמה: אוגדה או חטיבה), וחובה עליו להיות משולב בתכנית המבצע או המלחמה הכוללת (לדוגמה מקומו בתכנית המבצעית, גבולות גזרה, שלבים והחלפת קציני קישור).¹³

מאמץ האבטחה

לפי התפיסה הזאת, סדר הכוחות ההומניטריים ינוע בעקבות הכוחות הלוחמים (הדירוג ייקבע בתכנית המבצעית), ויהיה הלכה למעשה המשמר האחורי של הכוח המסתער, ולעתים העתודה הזמינה שלו.

בכך יהיה הסיוע ההומניטרי, כמאמץ לחימה, כלי מבצעי המגדיל את חופש הפעולה המבצעי של כוחותינו בכך שהוא ישחרר כוחות לוחמים ללחימה בקו המגע.

תפקיד מאמץ האבטחה הוא לאפשר למאמץ הסיוע לעבוד. בשל כך עליו להיות מסוגל לבצע פעולות לחימה כטיהור קני התנגדות, ולהקים היקף מאובטח סביב מוקדי הסיוע ההומניטרי. לדוגמה: "מסדרונות סיוע" פתוחים; מחסומי ביקורת; נקודות מים; חלוקת מזון; טיפול רפואי; הסדרת ענייני שלטון; ליוויים; ותיקונים (חשמל מים). כן יש להטיל על מאמץ האבטחה את האחריות לתחזק ולקיים את הציר הלוגיסטי העובר בגזרת החטיבה ההומניטרית.

המאמץ ההומניטרי

על המאמץ הזה להיבנות משני מאמצי משנה:

הסיוע ההומניטרי המידי: הנשען רובו על האמצעים של הכוחות הלוחמים (לדוגמה טיפול רפואי), ותפקידו נועד לשכך במידת מה את "הלם הקרב האזרחי".¹⁴ בשל תנועת הכוחות וסערת הקרב, על הגדוד או החטיבה להתארגן כך שיהיה באפשרותם לתת סיוע מעין זה (לדוגמה תגבור רפואי; מים; מזון).¹⁵

המאמץ ההומניטרי העיקרי: עליו להיבנות מקוביות סיוע ייעודיות (לדוגמה מים, מזון, רפואה, סדרי שלטון, תיקון נזקים). מפקד המאמץ יהיה ברמה של מג"ד, ולכל קוביית סיוע יהיה מפקד קרבי, מטה שליטה ויחידת אבטחה. הפיקוד והשליטה של המאמץ הזה חשובים ומהותיים, ויש להקדיש להם מחשבה רבה.

תאמץ השגרה

משך המבצע הוא הגורם והתנאי המשפיע ביותר. ככל שהמבצע ארוך יותר, כן יכולת ההטמעה ההומניטרית אפקטיבית יותר. כאן הלכה למעשה מתבצעת המלאכה שנועדה להוכיח כי "השטן הישראלי" הוא למעשה השכן הטוב שמעבר לגדר, שבא לקיים את הכלל, "רשע ורע לו, צדיק וטוב לו" (מהניסיון ההיסטורי הכלל הזה נהיה שיטה טקטית-אסטרטגית בעימות המוגבל).¹⁶ ככל שהמאמץ הזה יצליח יותר, כן קיים הסיכוי שמשוהו ממנו יוטמע ויחלחל לתוך הקרקע הזו, הרוויה שנאה.¹⁷

תאמץ ההטמעה

אחת המטרות המוצהרות של מלחמה כוללת, ובוודאי מלחמה בעימות מוגבל, היא להביא לשינוי ביטחוני-תודעתי הקובע כי האוכלוסיות אינן חלק מהלחימה. חלק מהשינוי חייב להגיע מלמטה, מהאוכלוסייה הנפגעת (של שני הצדדים הלוחמים),¹⁸ וכאמור, אחת הדרכים לעשות זאת היא באמצעות הסיוע המבצעי ההומניטרי. הטמעה היא המאמץ שמטרתו להטמיע באוכלוסייה ובהנהגה מסר מדיני-פוליטי משמעותי באמצעות עשייה אנושית, מתוך הנחה או תקווה שכל פעולה לרווחת האוכלוסייה יש לה ערך מוסף גדול יחסי בהקטנת תמיכתה בדרך הטרור.

יש להבין ולהפנים כי המאמץ ההומניטרי הוא חלק לא נפרד מהמלחמה – מאמץ לחימה לכל דבר ועניין.

תאמץ השיקום¹⁹

שיקום הוא פעולה הומניטרית בעלת ערך מדיני גדול וחשוב מאין כמוהו. בסיום הלחימה נוצר כאוס אנושי ושלטוני. הניסיון מצביע כי במלחמה על המחשבות ועל הלבבות של האנשים יש חשיבות עצומה לגוף המסייע לאוכלוסייה לשקם

את חייה.²⁰ בלבנון עשו זאת האיראנים באמצעות חזבאללה. כך נוצר קשר בל ינותק בין הארגון לתושבי הדרום. בבחינת "אנחנו נהיה אלה שנתקן את הנזק העצום שגרם האויב". כך, באמצעות הכספים מאיראן, הקים חזבאללה ארגוני סעד ותמיכה רביי-ממדים, והדבר מסביר במידה רבה את הקשר בין הארגון ובין אוכלוסיית הדרום, שלא נותק, ואף הודק, למרות הסבל העצום שנגרם לאוכלוסייה הזאת במשך השנים.

סיכום

פרדוקס הוא כי מיומנויות וכישורים רבים המאפשרים לכוח הצבאי לנהל בהצלחה קרב אש אלים הם גם אלה המסייעים לו לעזור להמוני אנשים סובלים. החובה לטפל בנפגעים, להאכיל אנשים, להגן עליהם ולהוביל אותם ממקום למקום תוך כדי הקפדה על אבטחה, על סדר ועל משמעת – החובה הזאת, היא צורך מובן מאליו בעולם המעשה הצבאי, אולם המעבר ממלחמה לסיוע הומניטרי אינו מובן מאליו. צה"ל יודע לסייע הומניטרית, ואף עשה זאת בעבר, ובמבצע "עופרת יצוקה", אך מה שנעשה כבִּרְת מחדל של הלחימה ולא כחלק אורגני ממנה פגע לעתים בתוצאות המוצלחות של המלחמה. בעולם משתנה, שכולם בו שותפים ומשפיעים, יש לבצע קפיצת מדרגה בטיפול ובהתייחסות לנושא ההומניטרי. הדרך היחידה לבצע את אותה קפיצה היא להבין ולהפנים כי המאמץ ההומניטרי הוא חלק לא נפרד מהמלחמה – מאמץ לחימה לכל דבר ועניין.

הערות

- 1 אייל יגאל, **האינתיפאדה הראשונה**, מערכות, תל אביב 1998, עמ' 161.
- 2 ראו: Ynet, 18.1.2009, נאום ראש הממשלה אהוד אולמרט על הפסקת האש במבצע "עופרת יצוקה": "השיטות שהחמאס משתמש בהן – מקומן לא יכידן בעולמנו. הוא הציב את מערכיו הצבאיים בשכונות מגורים צפופות, פעל תוך שהאוכלוסייה האזרחית משמשת עבורו כמגן אנושי, ופעל בחסות מסגדים, בתי ספר ובתי חולים, תוך שהוא הופך את האוכלוסייה הפלסטינית לבת ערובה לפעילותו הטרוריסטית מתוך הבנה, שישראל כמדינה בעלת ערכים עליונים – לא תפעל"; ראו גם: אגרת הרמטכ"ל לסיום מבצע "עופרת יצוקה", Ynet, 18.1.2009: "אין לנו מלחמה עם תושבי עזה. אויבינו הם החמאס וגורמי הטרור האחרים שהפכו את בני עמם למגן אנושי ולבני ערובה, ושיגרו אש ומוות מבתיהם מבתי ספר, מבתי חולים וממסגדים. החמאס הוא הנושא באחריות לתוצאות ולסבל הרב שהמיט על בני עמו".
- 3 ראו: ווסט בינג, **ללא תהילה**, צה"ל / המעבדה התפיסתית וההוצאה לאור של משרד הביטחון, ינואר 2008, עמ' 30: "המצב מתפתח למערכת גרילה קלאסית, הרחוקה מלהסתיים, ומלחמת עיראק ממשיכה כהתקוממות".
- 4 דוד בן-גוריון, **חזון ודרך**, כרך ראשון, מפלגת פועלי ארץ ישראל, תל אביב, תשי"א, עמ' 217.
- 5 דוח וינוגרד, עמ' 104: "סטיב האדלי התקשר לראש הסגל בשעת ערב לקראת הפגישה מחוץ בבוקר עם מזכירת המדינה. מר האדלי הבהיר כי לנושא ההומניטארי – חשיבות

- עליונה ביחס לשאלה כיצד נתפסת ישראל בעיני הקהילה הבינ-לאומית". שם, עמ' 106: "שרת החוץ האמריקנית הגיעה לביקור קצר בלבנון ובירושלים; היא מסרה כי מטרתו העיקרית של הביקור הייתה לוודא הגשת סיוע הומניטארי ללבנון". שם, עמ' 107: "מזכירת המדינה... ביקשה מראש הממשלה להקפיד בכל מקרה על קיומם של 'מסדרונות הומניטאריים' בתוך לבנון ואליה". שם, עמ' 133: "מזכירת המדינה התייחסה לנושא ההומניטארי ואמרה כי המנגנון לא פעל כראוי". שם, עמ' 151: "מר האדלי יזם שיחת טלפון אל עמיתו, בנושא ההומניטארי. לדבריו, צוות אמריקני שעקב אחר נושא זה העלה ממצאים מדאיגים... אולם גם מדיניותו הנוקשה של צה"ל בקשר למעבר במסדרונות ההומניטאריים".
- 6 **מעריב**, 19.1.2009: "אם נעשה פעולה חשבונית פשוטה מאוד, אם נבחן את הסטטיסטיקה שפרסם משרד הבריאות, אם נעריך את הנוזקים שראיתי כמו עיני ונוסיף לכך את האבדות של חמאס והאבדות של הצבא הישראלי נגיע למסקנה הבאה: הצבא הישראלי ניצח. חמאס ניצח. העם הפלסטיני הובס"; ראו גם: יום ראשון, 25.1.2009, 10:23 מאת: פינחס וולף, מערכת וואלה! חדשות: "ראש הממשלה אהוד אולמרט התייחס בדבריו לאפשרות שקציני צה"ל יועמדו לדין בבית המשפט הבינלאומי על פשעי מלחמה: 'ישראל יצאה למבצע כמוצא אחרון לאחר שניסינו את כל האמצעים האחרים להפסקת ירי הרקטות. ארגוני הטרור חשבו שישראל תלמד להבליג, עכשיו הם מנסים לבוא חשבון עם המדינה, ואחת הזירות העיקריות היא המשפט הבינלאומי. באמצעות לוליינות מוסרית הם מנסים להפוך את התוקף למוותקף, ואת המותקף לתוקף"; ראו: **הארץ**, 8 במארס 2009: לדברי אולמרט, "הסכם הרגיעה שישראל הלכה אליו ביוני 2008 היה עמום לפי בקשת שר הביטחון ולא היה משהו מסודר, אלא עמימות. עכשיו לא רציתי שזה יחזור ושהתנאים שלנו יתקבלו קודם כל. גם הפעם שר הביטחון העדיף להשאיר את הדברים עמומים. אם היה לרגיעה איזה הישג זה גיוס התמיכה הבינלאומית לעופרת יצוקה". אולמרט אמר כי יש לנצל את המנופים שיצר המבצע בעזה, על מנת לקדם את שחרורו של גלעד שליט. "מה ששר הביטחון מציע כאן בעצם זה לומר שלא היה צורך במבצע ולשים בצד את כל הישגיו כי אנחנו לא משתמשים במה שהשגנו כדי למנף את זה לנושא גלעד שליט ולנושא השגת השקט בדרום".
- 7 מתוך דוח וינוגרד, עמ' 486, "נציין כי קיום דיני הלחימה של המשפט הבינלאומי ומתן מענה אפקטיבי לצרכים הומניטאריים של אוכלוסייה אזרחית אינם רק עניין משפטי, מוסרי או ערכי. יש להם גם היבט מדיני, והם עשויים להגדיל את הסיכוי כי פעולתה הצבאית של ישראל תינהג מתמיכה והכשר בינלאומיים. כך היה ללא ספק במלחמת לבנון השנייה"; ראו גם: איגרת הרמטכ"ל, רב-אלוף משה יעלון, על טוהר הנשק: "שנדע לנצח - ולהישאר בני אדם".
- 8 ראו: ווסט בינג, **ללא תהילה**, עמ' 75.
- 9 ראו: Ynet, 18.1.2009, נאום ראש הממשלה: "במהלך המבצע גילתה מדינת ישראל רגישות רבה בהפעלת כוחה כדי להימנע עד כמה שניתן מפגיעה באוכלוסייה אזרחית שאינה מעורבת בטרור. במקרים שבהם התעורר ספק, שמא פגיעה באנשי הטרור תגרום לפגיעה באוכלוסייה אזרחית תמימה - נמנענו מלפעול. אין הרבה מדינות שהיו נוהגות כמונו".
- 10 מתוך דוח וינוגרד, עמ' 481, פרק 14: התנהלות ישראל לפי המשפט הבינ-לאומי: "המשפט ההומניטארי הוא מערכת נורמות שהיא חלק מהמשפט הבינלאומי, החל על ישראל כפי שהוא חל על כל מדינה".
- 11 מתוך דוח וינוגרד, עמ' 86: "השרים האירופאים הכירו בזכותה של ישראל לפעול להגנתה (הגנה עצמית), אולם קבעו כי קריטי שפעולות אלה תתבצענה תוך מודעות להיבטים הומניטאריים, והימנעות מפגיעה בתשתית אזרחית". שם, עמ' 92: "מזכירת

- המדינה התקשרה לראש הממשלה והודתה לו על פתיחת 'המסדרונות' לסיוע הומניטארי אל תוך לבנון". שם, עמ' 101: מזכירת המדינה: "על ישראל להשקיע עוד מאמצים בשיפור המצב ההומניטארי בלבנון". שם, עמ' 491.
- 12 מתוך דוח וינוגרד, עמ' 482: "בנוסף צדדים לחימה חייבים לאפשר סיוע הומניטארי לאוכלוסייה האזרחית הנמצאת בשטחי לחימה". ראו גם: רוברט סקילס, **ניצחון ודאי במדבר**, מחלקת היסטוריה, מארס 1997, עמ' 379-407.
- 13 ראו: רוברט סקילס, **ניצחון ודאי במדבר**, מחלקת היסטוריה, מארס 1997, עמ' 385: "ב-23 במארס קיבל על עצמו הקורפוס ה-7 את משימת החזקת כל השטח הכבוש בדרום עיראק... היוזמה באל-סלאמן, שנולדה מתוך כורח המציאות, לא נועדה להיות פתרון של קבע". בסוף אפריל ובראשית מאי נרשם בחטיבה 1 של דיוויזיית השריון ה-3 כי היא טיפלה ביותר מ-23 אלף פליטים וחילקה יותר מ-979 אלף ארוחות, 173 אלף ארגזי בקבוקי מים ומיליון ו-136 אלף גלונים של מים. מלבד זה, טיפלו רופאים וחובשים קרביים ביותר מ-23 אלף אנשים.
- 14 הכוונה למבצעים קצרי זמן; ראו: Ynet, 18.1.2009, נאום ראש הממשלה: "במהלך ימי המבצע נקטנו פעילות ענפה ומאומצת על מנת לדאוג לצרכים ההומניטאריים של האוכלוסייה הפלסטינית. אפשרנו מעבר ציוד, אוכל ותרופות על מנת למנוע משבר הומניטארי".
- 15 הכוונה למבצעים ממושכים יותר (כדוגמת "חומת מגן", מלחמת לבנון הראשונה והשנייה). ראו: רוברט סקילס, **ניצחון ודאי במדבר**, מחלקת היסטוריה, מארס 1997, עמ' 382: "המשימה של אספקת צרכים בסיסיים לפליטים הרבים הפכה למשא כבד על הגדוד... המג"ד ביקש וקיבל סיוע במזון ובמים מגדוד התחזוקה הקדמי". שם, עמ' 380: "מה-28 בפברואר ועד 28 במארס, כאשר דיוויזיית הצנחנים 82 עזבה את עיראק, טיפלו רופאים וחובשים ביותר מ-1,200 פליטים שסבלו מפגיעות שונות, ממחלות ועד פציעות מכדורים. הצנחנים הגישו יותר מ-35,000 ארוחות. משאיות ומסוקים השיבו לבתיים מאות עקורים כוויתיים".
- 16 ראו: Ynet, 18.1.2009, נאום ראש הממשלה: "אין לנו סכסוך עם תושבי עזה. אנו רואים ברצועת עזה חלק מהמדינה הפלסטינית העתידית שעמה אנו מקווים לחיות חיי שכנות טובה ומייחלים ליום של מימוש חזון שתי המדינות".
- 17 הרחקת האוכלוסייה וריכוזה במקומות שהוכנו לכך מראש עשויים לחזק את יכולת ההטמעה. ראו גם: בינג ווסט, **ללא תהילה**, המעבדה התפיסתית ומשרד הביטחון, 2008. במבצע לכיבוש העיר פלוג'ה בעיראק, הודיע הצבא לאזרחים להתפנות מהעיר אל נקודות שהוכנו מראש, שם הם קיבלו סיוע הומניטארי עד סיום המבצע.
- 18 ראו: Ynet, 19.1.2009, נראה כי תושבי הרצועה מעוניינים כעת פחות באידאולוגיה הלוחמנית של הארגון, ויותר בשיקום חייהם לאחר המבצע שפגע קשות בערים בכל רחבי הרצועה. "הם חייבים להפסיק עכשיו, הם צריכים לחשוב כיצד להגיע להפסקת אש אמיתית, לפתוח את הגבולות ולהכניס לרצועה כסף שיועבר לפיצויים עבור אנשים שצריכים לבנות מחדש את בתיהם", טען תושב העיר.
- 19 ראו: הערה 16, נאום ראש הממשלה: "בנוסף, החלטתי על מינוי השר יצחק הרצוג, שר הרווחה והשירותים החברתיים, לעמוד בראש המאמץ הזה, והקבינט הנחה אותו הערב להשקיע את כל המאמצים ולהכין תוכנית מקיפה, על מנת שבימים הקרובים ניתן יהיה לתת מענה הולם ומקיף לצרכי האוכלוסייה האזרחית ברצועת עזה". ראו גם: Ynet, 18.1.2009: "סוכם על 'פסגה הומניטארית' שתארח מצרים בעוד כמה ימים. מנהיגי בריטניה, צ'כיה, מצרים, צרפת, גרמניה, ירדן, ספרד וטורקיה – וכן מזכ"ל האו"ם באן קי-מון – נפגשו... כדי לתאם מדיניות משותפת בסוגיית הסכסוך הישראלי-פלסטיני, לאחר שלושה שבועות של לחימה בתוך רצועת עזה ומסביב לה. ישראל לא הוזמנה לפסגה".

ראו גם: **ידיעות אחרונות** – כלכליסט, 21.1.2009, "האם ישראל צריכה ליזום תוכנית בינלאומית מקיפה לשיקום עזה", עמ' 4-8; ראו: Ynet, 5.2.2009, "ראש הממשלה הורה להעביר 175 מיליון שקל בשטרות לעזה. אחרי הלחימה, ישראל ממשיכה להזרים כסף לרצועת עזה".

20 שם, פרופ' שאול משעל: "מן ההריסות [של 'עופרת יצוקה'] עשוי לקום חמאס אחר, שאיתו אפשר יהיה לקיים דיאלוג, ואז אולי אפשר יהיה לקדם גם יוזמות כלכליות גרנדיוזיות"; ראו גם: Ynet, 22.1.2009, דובר ממשלת חמאס טאהר א־נונו אמר במסיבת עיתונאים: "החל מיום ראשון הממשלה תשלם 4,000 אירו לבעלי בתים שהושמדו לחלוטין, 2,000 אירו לבעלי בתים שנפגעו חלקית, 1,000 אירו למשפחתו של כל שאהיד ו-500 יורו לכל מי שנפצע". להערכתו, סך העלות לתשלום הפיצויים עומד על 35-40 מיליון דולר".